

TRANSPLANTOLOGIYADAGI ETIK MUAMMOLAR

Khudoyberdiyev Rashid Zokir o'g'li

Toshkent davlat tibbiyot universiteti. O'qituvchi

e-mail: xudoyberdiyevrashid077@gmail.com +99888-033-24-94

Qosimova Layloxon Zafarjon qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti. Talaba

e-mail: layloxonqosimova08@gmail.com

Anontatsiya: Ushbu maqolada transplantologiya sohasida yuzaga keladigan etik muammolar chuqur tahlil qilinadi. Transplantatsiya — inson hayotini saqlab qolishning eng samarali usullaridan biri bo'lsa-da, bu jarayon bilan bog'liq axloqiy, diniy va huquqiy masalalar haligacha o'z yechimini to'liq topgani yo'q. Maqolada donorlik roziligi, organ savdosi, adolatli taqsimot, diniy qarashlar o'rtasidagi tafovutlar hamda shaxsiy va global darajadagi etik ziddiyatlar yoritiladi. Maqolada transplantologiyaning nafaqat tibbiy, balki inson sha'ni, vijdoni va e'tiqodiga ta'sir qiluvchi jihatlari ham ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Transplantologiya, donorlik, etik muammolar, organ savdosi, adolat tamoyili, bemor roziligi, inson sha'ni, bioetika, diniy qarashlar, axloqiy mas'uliyat, inson huquqlari, global muammolar, tibbiy etika, ijtimoiy adolat.

Transplantatsiya — bu bir insondan (donordan) olingan organ yoki to'qimani boshqa inson (retsipiyent) tanasiga ko'chirib o'tkazish jarayonidir. Ushbu usulning asosiy maqsadi og'ir kasalliklar yoki shikastlanishlar natijasida faoliyatini yo'qotgan organlarning o'rnini sog'lom organ bilan almashtirish orqali inson hayotini saqlab qolishdir. Transplantatsiya yurak, jigar, buyrak, o'pka, suyak iligi, teri, qon tomirlari kabi turli organlar va to'qimalarga nisbatan qo'llanadi. Tibbiy nuqtayi nazardan transplantatsiya murakkab, ammo insoniyat uchun hayotbaxsh amaliyotdir. Biroq bu jarayon faqat jarrohlik yoki biologik muammo emas, balki chuqur **etik, huquqiy va diniy masalalarni** ham o'z ichiga oladi. Chunki bu jarayonda inson tanasining bir qismi boshqa insonga o'tadi bu esa har bir jamiyatda

o'ziga xos axloqiy savollarni tug'diradi. Shu sababli transplantologiya tibbiyotning eng mas'uliyatli, murakkab va shu bilan birga eng insoniy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Transplantologiya rivojlanishida donorlik masalasi markaziy o'rinni egallaydi. Chunki har bir transplantatsiya jarayoni donor mavjudligiga bog'liq. Donorlikning o'zi bu inson hayotini saqlab qolish uchun o'z a'zosi yoki to'qimasini boshqa birovga berish jarayonidir. Asosiy muammo donorlikdagi rozilik masalasi bilan bog'liq. Ya'ni inson o'z hayotida organi topshirishga oldindan rozilik berganmi yoki yo'qmi bu jarayonning eng nozik nuqtasidir

Faol rozilik tizimi (Explicit consent): Bu tizimda inson hayotligida o'z a'zolarini donor sifatida topshirishga **yozma ravishda rozilik bergan** bo'lishi kerak. Agar bunday rozilik mavjud bo'lmasa, vafot etganidan so'ng organ olish qat'iyon man etiladi. Bu model asosan **AQSh, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya** kabi mamlakatlarda amal qiladi. Bu yondashuv shaxsning **tanasi ustidan shaxsiy huquqini** hurmat qilishga qaratilgan. Shu sababli, bu davlatlarda har bir donorlik jarayoni **maxsus hujjat** yoki **donor kartasi** bilan tasdiqlanadi.

Passiv rozilik tizimi (Presumed consent): Bu tizimda esa har bir fuqaro avtomatik tarzda donor sifatida qabul qilinadi, agar u hayotligida bunga **yozma tarzda e'tiroz bildirmagan** bo'lsa. Rozilik oldindan qabul qilingan hisoblanadi. Bunday tizim **Ispaniya, Avstriya, Fransiya, Belgiya, Chexiya** kabi mamlakatlarda joriy etilgan. Natijada bu davlatlarda donorlar soni ancha ko'p, transplantatsiya operatsiyalari samaradorligi yuqori.

Aralash (kombinatsiyalashgan) tizim:

Ba'zi davlatlar, masalan **Buyuk Britaniya va Rossiya**, ikki yondashuvni birlashtirgan. Ya'ni qonun bo'yicha oldindan rozilik tizimi mavjud bo'lsa-da, **amaliyotda oila a'zolarining roziligi** ham so'raladi. Bu esa tibbiyot va insoniylik o'rtasidagi muvozanatni saqlashga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasida transplantatsiya sohasini tartibga soluvchi asosiy hujjat — **“Inson organlari va (yoki) to'qimalarini transplantatsiya qilish to'g'risida”gi Qonun** bo'lib, u 2018-yil 1-apreldan amalda. Ushbu qonun donorlik

va rozilik jarayonlarini qat'iy huquqiy me'yorga solgan. Mazkur qonunga ko'ra, **donorlik faqat insonning yozma roziligi asosida amalga oshiriladi**. Ya'ni, O'zbekistonda **faol rozilik tizimi (explicit consent)** amal qiladi. Hech bir shaxsning a'zosi yoki to'qimasi **uning yoki uning yaqin qarindoshlarining yozma ruxsatisiz** olinmaydi.

Transplantologiyaning eng jiddiy muammolaridan biri — bu **organ savdosi va noqonuniy transplantatsiya** hodisasidir. Tibbiyotning inson hayotini saqlashga qaratilgan bu sohasida ayrim hollarda inson tanasi “bozor qiymatiga” ega resurs sifatida ko'rilayotgani jamiyatni chuqur o'ylantiradi. Bugungi kunda ayrim davlatlarda qonuniy donorlar yetishmasligi, iqtisodiy tengsizlik, kambag'allik yoki sog'liq tizimidagi korrupsiya sababli **“qora bozor” transplantatsiyasi** rivojlanmoqda. Bu jarayonlarda insonlar ko'pincha moddiy muhtojlik tufayli o'z organlarini sotishga majbur bo'lishadi, ba'zida esa ular hatto **rozilgisiz** organdan mahrum etiladi. Bu holat inson sha'niga, erkinligiga va tibbiyotning axloqiy mohiyatiga ziddir. Noqonuniy transplantatsiyaning yana bir xavfli jihati tibbiy xavfsizlikning yo'qligi. Bunday jarayonlarda tibbiy nazorat o'tkazilmaydi, steril sharoit saqlanmaydi va natijada donor ham, qabul qiluvchi ham sog'lig'iga jiddiy zarar yetkaziladi. Organ savdosi va noqonuniy transplantatsiya muammosini bartaraf etish uchun kompleks, ya'ni bir nechta yo'nalishda birgalikda ishlovchi chora-tadbirlar zarur. Avvalo, **qonunchilik bazasini kuchaytirish** muhimdir. Har bir davlat transplantatsiya jarayonini qat'iy nazorat ostiga olishi, organ savdosi bilan shug'ullangan shaxslar, vositachilar yoki tibbiy xodimlarga nisbatan og'ir jinoiy javobgarlik belgilashi kerak. Qonun nafaqat jazolash, balki bu sohaga ishonchni oshirish vositasi bo'lishi lozim. Shuningdek, **jamiyatda donorlik madaniyatini shakllantirish** ham katta ahamiyatga ega. Donorlikning mohiyati bu savdo emas, balki inson hayotini saqlab qolish yo'lidagi ezgulik ekanini tushuntirish zarur. Ta'lim, ommaviy axborot vositalari va diniy ulamolar orqali donorlikning axloqiy qiymatini tushuntirish, beg'araz yordam madaniyatini targ'ib etish kerak. Bundan tashqari, **ijtimoiy adolatni ta'minlash** organ savdosining ildizini kesadi. Ko'plab noqonuniy transplantatsiya holatlari kambag'allik va iqtisodiy tengsizlik natijasida

yuzaga keladi. Shuning uchun sog'liqni saqlash tizimida bepul xizmatlar, ijtimoiy yordam dasturlari va tibbiy sug'urta tizimlarini kuchaytirish lozim. Yana bir muhim yo'nalish **xalqaro hamkorlikni rivojlantirish**. Noqonuniy transplantatsiya ko'pincha chegaralardan tashqarida sodir bo'ladi, shu sababli davlatlar o'rtasida ma'lumot almashish, nazorat tizimini birlashtirish va global axloqiy standartlarni joriy etish zarur.

Transplantologiyada axloqiy jihatlar deganda insonning hayoti, tanasi va erkin tanlovi hurmat qilinishi tushuniladi. Bu sohada har bir qaror, har bir amaliyot insonparvarlik, adolat va halollik tamoyillariga asoslangan bo'lishi kerak. Chunki transplantatsiya bu faqat jarrohlik jarayoni emas, balki inson vijdoniga daxldor masaladir. Adolat tamoyili transplantologiyada har bir insonning teng huquqqa ega bo'lishini ta'minlaydigan asosiy axloqiy qadriyat hisoblanadi bu tamoyilga ko'ra organlar faqat bemorning tibbiy ehtiyoji hayotiy zarurati va mosligiga qarab taqsimlanadi hech kim boyligi ijtimoiy mavqei yoki tanish-bilishi sababli imtiyozli holatga ega bo'lmasligi kerak har bir fuqaro organ olish yoki donor bo'lish imkoniyatida teng bo'lishi zarur adolat tamoyilining buzilishi organ savdosiga korrupsiyaga va jamiyatda ishonchning yo'qolishiga olib keladi shuning uchun tibbiy komissiyalar mustaqil shaffof va qat'iy nazorat ostida faoliyat yuritishi kerak

Xulosa qilib aytganda transplantologiya tibbiyotning inson hayotini saqlab qolishga qaratilgan eng murakkab va mas'uliyatli yo'nalishlaridan biridir ammo bu sohada donorlik rozilik organ savdosi va axloqiy tamoyillar kabi muammolar mavjud ularni hal etish uchun davlat qonunchiligini kuchaytirish aholining tibbiy madaniyatini oshirish hamda tibbiyot xodimlarining axloqiy mas'uliyatini mustahkamlash zarur faqat shunda transplantologiya inson hayotini saqlab qolish vositasi sifatida adolatli va halol yo'lda rivojlanadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. *"Inson organlari va to'qimalarini transplantatsiya qilish to'g'risida"gi Qonun*. – Toshkent, 2018.
2. Axmedov S. *Tibbiyot etikasi va bioetika asoslari*. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2021. – 240 b.

3. World Health Organization. *Guiding Principles on Human Cell, Tissue and Organ Transplantation*. – Geneva: WHO Press, 2010. – 40 p.
4. Beauchamp T.L., Childress J.F. *Principles of Biomedical Ethics*. – 8th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 496 p.
5. Karimova D. *Transplantologiyada axloqiy va huquqiy masalalar*. // Tibbiyot va jamiyat jurnali. – 2022. – №3. – B. 45–52.
6. UNESCO. *Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*. – Paris, 2005. – 20 p.